

משרד החנוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

עלון הדרכה להוראת פרשת השבוע
ע"פ הגליונות של נחמה ליבוביץ

ט"ו י"ב-י"ח

ראה (תשכ"ז)

עבד עברי

הבא לעסוק בדיון הענקה, יוכח תחילה, אם בכלל ברור לתלמידיו המושג "עבד עברי" שבתורה ודיניו. (לא אחת יקרה בלמוד מבוגרים, שנותן השעור מניח אצל שומעיו ידיעת המושג בכללו וניגש מיד לברור פרטי דינים ודיוקי לשון - והנה לא יקלטו הדברים ולא יובנו כל צרכם, מאחר שעצם הענין אינו מחזור לתלמידים).

יראה המורה לתלמידיו תחילה את שני המקומות האחרים בתורה, שבהם ידובר בעבד עברי: תחילת פרשת משפטים (שמות כ"א א-ו) ופרשה קצרה בפרשת בהר (ויקרא כ"ה ל"ט-מ"ג). ורק אחר כך יקרא את פרשתנו ט"ו י"ב-י"ח, כדי לברר מה בתוסף כאן על הפסוקים הקודמים.

(בדיני עבד עברי עסקנו בגליונות השנים הקודמות, פרשת בהר תש"י, תש"ב, תש"ג, ופרשת ראה תש"ט).

כדי שיוכלו הלומדים לפתר שאלה ב, הכרחי שיבינו תחילה את המושגים "עבד שמכרוהו בית דין" וכן "מוכר עצמו", כלומר יבינו בכלל כיצד נהפך ישראל בן חורין ל"עבד". לשם זה עליהם להשוות בין הלשון שבמשפטים, נבחר ובמקומנו.

שמות כ"א ב' כי תקנה עבד עברי

ויקרא כ"ה ל"ט: וכי ימיר אחיך עמך ובמכר לך

ראה ט"ו י"ב: כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה...

ואחרי עיון בלשון ואחרי הוצאת המסקנות מלשון הפסוקים יש לעיין ברש"י שמות כ"א ב' ד"ה כי תקנה: מיד בית דין, שמכרוהו בגנבתו וכו'. וכן רש"י דברים ט"ו י"ב ד"ה כי ימכר לך: ע"י אחרים. במכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר וכו'.

רק אחר שהובן המושג "עבד עברי" יש לעבור לשאלה א העוסקת בעבד הנרצע. עד כאן לא היה העבד העברי 'עבד' במשמעותה המדויקת של המלה, אלא היה רק מעין שכיר לשש שנים. ויועתקו כאן דברי הפילוסוף הרסן כהן שהובאו כהקדמה לגליון בהר תש"ב.

הרמן כהן: עמ' 179

(דת התבונה ע"פ מקורות היהדות)

בדברו על חקת העובד שבתורה:

כל עובד יקרא 'עבד'. אין במקרא שם מיוחד לעבד ולעובד. "עבד" הוא שמו של המכור והנמכר לאדונו, וכן שמו של ירא אלוקים ושל עובד אלוקים והוא שמו של המשיח הנקרא: עבד ה'. ולפי זה מתאימה כל חוקת העבדים התאמה גמורה לאהבת הזולת של אמנות היחוד. אין העבד יכול ליהפך לעולם לקנין (לחפץ *mancipium*), עליו להשאר תמיד אישיות ואדם.

מכיון שנרצע העבד, הרי הוא מתקרב יותר למושג של "עבד". ונאמרו עליו הדרשות שהובאו בשאלה א. (טוב לענות תחילה על א 1 ואח"כ על א 4).

לפני ההתעסקות בשאלה א 3 יש לקרא ברש"י לויקרא כ"ה ט"ב וכן כ"ה נ"ה. התנגדות התורה (שבכתב ושבעל פה) לעבדות, להשתעבדות האדם הישראלי הנבחר להיות עבד ה' - לבשר ודם, ראית חרות האדם רק בהשתעבדותו לאלוקים לבדו, כל זה יובן יפה בעזרת השיר של ר' יהודה הלוי:

עבדי זמן - עבדי עבדים הם
עבד ה' הוא לבור חפשי,
על כן נבקש כל אנוש חלקו, -
"חלקי ה'" אמר בפשי.